

JOSEP MORAN OCERINJAUREGUI

JURAMENT DE PAU I TREVA
DEL COMTE PERE RAMON DE PALLARS JUSSÀ
AL BISBE D'URGELL.
TRANSCRIPCIÓ I ESTUDI LINGÜÍSTIC.

PRESENTACIÓ

L'any 1904 Joaquim Miret i Sans publicà l'acta de capitulació del Castell de Llorenç de Montgai (Noguera), del 1211, que era en aquell moment el document conegut més antic redactat íntegrament en català.¹ Però poc després, el 1908, ell mateix donà a conèixer un altre document que superava en antiguitat l'acta de 1211, amb el comentari següent: «*Cet acte [de Llorenç], cependant, a cessé d'être le plus ancien que l'on connaisse. Je viens de découvrir, en effet, dans le magnifique cartulaire du chapitre de la Seu d'Urgel, dit Dotaliarum, un text écrit, de la première à la dernière ligne, en parladura catalana de la haute vallée du Sègre. C'est le serment par lequel Pere Ramon, comte de Pallars, et ses barons, s'engagent à observer fidèlement la trêve que leur a imposé l'évêque d'Urgel. Or, on sait que le comte Pere Ramon, qui commença à gouverner le comté de Pallars en 1100 (à la mort de son père Ramon) sous la tutelle de sa mère Valencia, fille du fameux Arnau Mir de Tost, avait cessé de vivre en 1123. Ainsi, le dit serment date sans nul doute du premiers tiers du XIIIe siècle.*»²

Uns quants anys més tard, el 1913, Pere Pujol esmentava aquest document en referir-se als documents més antics en català coneguts aleshores: «Finalment, el mateix publicista [J. Miret i Sans], en el seu treball de

1. J. MIRET I SANS, *El més antig text literari escrit en català*, «Revista de Bibliografia Catalana», núm. 7, any IV (gener-desembre de 1904), ps. 23-25.

2. J. MIRET, *Documents en langue catalane (haute vallée du Sègre, XIe - XIIe siècles)*, «Revue Hispanique», XIX (1908), ps. 6-19.

la "Revue Hispanique", ens presenta un document tot català tret del Cartulari de La Seu d'Urgell i que podem tenir com el més vell conegut, redactat enterament en català. És la prestació d'homenatge atorgat pel Comte del Pallars en Pere Ramón entre'ls anys 1110 i 1123. Minva un poc l'importància de l'escriptura al tractar-se d'un document trelladat directament d'un Cartulari (no del pergami original) escrit dintre la primera meitat del XIII segle, almenys.»³

També s'hi referí, el 1924, A. Par: «De sopte, en 1123 (*sic*) nos trobèem ab un Jurament de treva y pau atorgat per Pere Ramon, Comte de Pallars al Bisbe d'Urgell, escrit tot ell en català: m'après a dir que es per aquesta excepcional circumstancia que l'esment, jatsía que nos sigui pervingut solsament copiat en lo Cartulari Dotaliarum de la Seu. Dintre documents cancellereschs es aquest lo primer que coneguí escrit en nostra llengua: certes, però, la redacció es formularia y l'estil ben dolent, ço que confirma la regla que quan lo llatí d'un escriptorium es barroher, no es pas mellor son català, y la ignorancia de la llengua clàssica en lo Pallars la venim de veure.»⁴

Posteriorment aquest document no ha desvetllat gaire l'atenció dels lingüistes, de manera que no ha estat estudiat particularment, potser pel fet que no es tracta d'un document original. Però sí que ha estat publicat de nou: el 1979 Luis Rubio en reproduí la versió de Miret, sense comentaris, sota l'epígraf *Juramento de paz y tregua del conde Pere Ramón* i amb data de la «Primera mitad s. XII»;⁵ més recentment i en qualitat de document històric, Cebrià Baraut n'ha presentat una altra versió sota l'epígraf següent: *El conde Pere Ramon del Pallars Jussà i altres nobles juren al bisbe Ot de la Seu d'Urgell l'observança de la pau i treva de Déu*, i ofereix una datació més precisa: entre els anys 1098-1112.⁶

3. Mossèn Pere PUJOL, *Documentos en vulgar dels segles XI, XII & XIII procedents del Bisbat de la Seu d'Urgell* (Barcelona 1913), p. 7.

4. Anfós PAR I TUSQUETS, *Notes lingüístiques y d'estil sobre les inscripcions y cartes de Catalunya anteriors al segle XIVè*, dins *Discursos llegits en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona... el dia 30 de novembre de 1924* (Barcelona 1924), p. 49.

5. Luis RUBIO GARCÍA, *Documentos lingüísticos catalanes (s. X-XII)* (Departamento de Filología Románica. Universidad de Murcia, 1979), p. 49.

6. C. BARAUT, *Els documents, dels anys 1093-1100, de l'Arxiu Capitular de la Seu*

euenuencia scribit. sub **XXS** die ranno p^{te}. Sac^{te}
v^{re} ego p^{er} ranno comite. n^{ost}ri **XXXI** comit. de. xl. viii.
fil. Dualeuca comitessa che dachesta hora enant^{er} maria
a^{nt} p^{er} ranno. ranno omⁿis tener lamannare. xxi colobis
p^{er} feta la aescruire. & si negu monome d^upallars la a
uranta ne la fran aden & albis be p^{er}destinnet & p^{er}
redere autoris lensere. & aesi comidamot ei serit. 7
honn lige iopod si otenre & oatendre. aden rallo p^{er}
senes engan. p^{er} deu iusta. iiii. euglia. Arnall rannon
funt. tedball ranno sunt. fe gllm sunt. b^{er}nard d^um. R.
b^{er}nard. fe iodger. Rodlan iodger. Rannon p^{er}. leard
d^umur. Gllm arnall d^ubashure. b^{er}nard b^{er}nard d^utemru.
b^{er} enger bonell. Rannon broard. Od d^umur. G. iozsted.
S^u talar. Rannon guanaman. virbt amad. Rodger
d^umontanna. Sepur d^ugarueta. Dalmaz isam. fe. R.
d^upug certof. Arnall p^{er} d^ugarueta. R. mur d^uclar
mont. Arnall iodger. Gurb ug rhuos filios. benger
rannon d^umur. b^{er}ger ranno d^ulunnana. fe. R.
d^utemca. Oluer d^uerlos. Marti p^{er}. Ranno p^{er}
de cellua. Vg d^uguantia. b^{er}nard amad. Ranno
adalbt. fe fent. fe gto. Mur ranno d^uclauerol.
Vidia d^ugaliner. Ranno p^{er} d^utalarn. R. ranno dor
call. b^{er}nard erman. b^{er}nard ogger d^utemru. b^{er}.
ranno. fe ranno d^ueril. b^{er}nard. Arnall guilabt.
b^{er} ms isti uniuert^{er} in qua & p^{er}ac. Sac^{te} n^{ost}ri d^ueril
leardos. de. l.

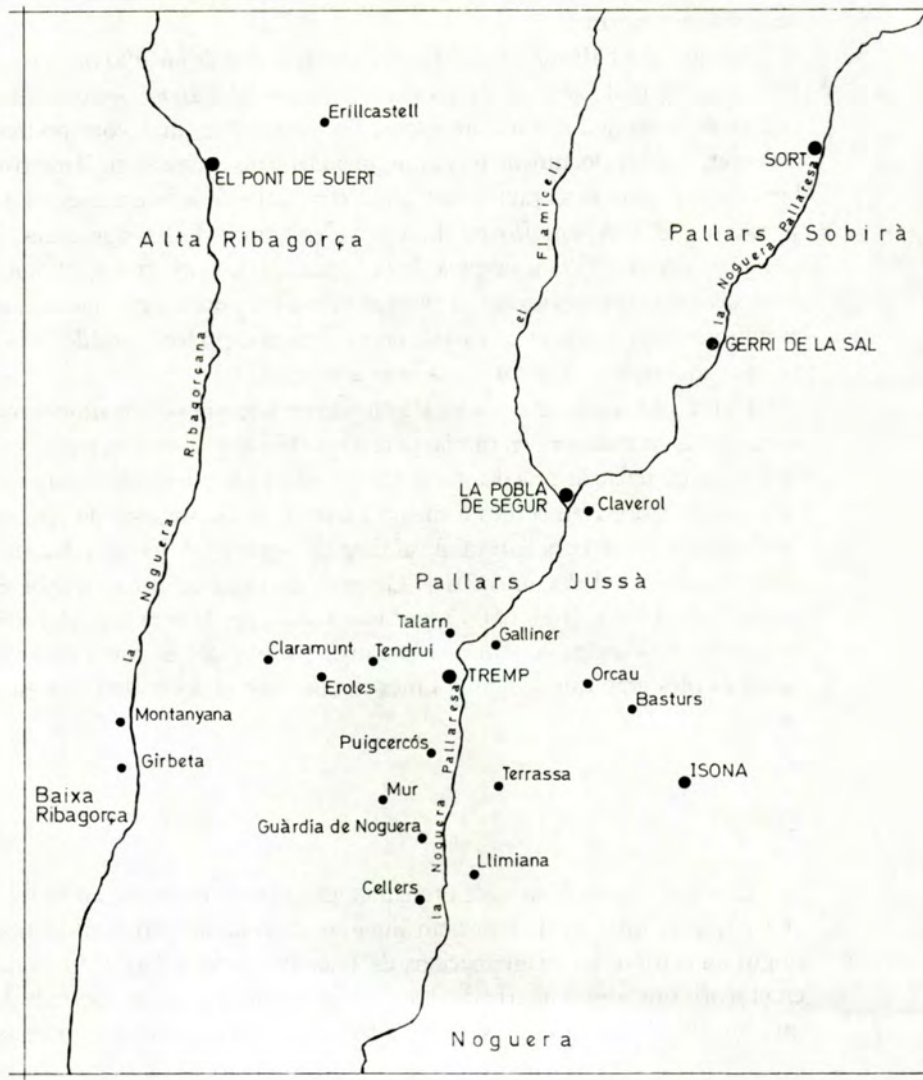
Com podem observar, en l'epígraf de Baraut es fa una altra precisió; Pere Ramon no és considerat comte de Pallars, sinó de Pallars Jussà, perquè l'antic comtat de Pallars fou dividit a la mort de Sunyer I, esdevinguda entre 1010 i 1011, entre els seus fills Ramon IV Ermengol i Guillem II, de manera que se n'originaren dues cases comtals, conegudes avui amb els títols respectius de Pallars Jussà i Pallars Sobirà, encara que llurs dominis no coincidien exactament amb l'àrea de les comarques actuals que duen aquests noms.⁷

Com a successor que era de Ramon IV Ermengol, Pere Ramon és considerat, doncs, comte de Pallars Jussà. Quant a la data de la mort d'aquest comte, avui és clar que fou el 25 de febrer de 1112, i no pas l'any 1123 com diu Miret. També és clar que heretà el comtat, associat amb el seu germà Arnau Ramon I, a la mort de llur pare Ramon V esdevinguda el 1098, no pas el 1100 segons Miret. Així doncs, el nostre document, com diu Baraut, ha d'haver estat redactat entre els anys 1098 i 1112. Observem que, com és habitual en els juraments catalans de caràcter feudal d'aquest període, es fa constar l'ascendència materna, no pas la paterna: «*Juro ego* Pere Ramon comte, fil de Valenca comtessa...»⁸ Com que Valença, filla d'Arnau Mir de Tost, morí vers l'any 1100 i no hi consta que fos morta encara, podem suposar que aquest document fou redactat entre els anys 1098 i 1100. Això no és més que una mera conjectura, però probablement aquesta referència materna fou la que induí Miret a afirmar

d'Urgell, «Urgellia», VIII (1986-1987), p. 110, doc. 1184. Baraut posa en relació aquest document amb l'activitat pastoral el bisbe sant Ot: «Per tal de mantenir la pau entre els diocesans afavorí la institució de la treva de Déu, de la qual fou un zelós impulsor. Per iniciativa seva el comte Pere Ramon I del Pallars Jussà la va introduir en el seu comtat i es comprometé a observar-la i fer-la observar en el futur (núm. 1184)» (*Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*, «Urgellia», XI [1988-1989], p. 15).

7. Vegeu S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya* (Barcelona 1957), ps. 33-35; Armand DE FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya* (Barcelona 1989), ps. 89-91; i Lydia MARTÍNEZ I TEIXIDÓ, *Les famílies nobles del Pallars en els segles XI i XII* (Lleida 1991), ps. 27-29 i 88-132.

8. Pierre BONNAISSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, I (Barcelona 1979), ps. 243-245. Vegeu també L. MARTÍNEZ, *op. cit.*, nota anterior, ps. 101-103 per a la cronologia de Valença i ps. 104-106 per a la de Pere Ramon.

Mapa toponímic

que el comte Pere Ramon governava sota la tutela de la seva mare, com hem vist anteriorment.

Pel que fa a l'afirmació de Miret en el sentit que és «*le plus ancien que l'on connaisse [...] écrit, de la première à la dernière ligne, en parladura catalana*», hem de fer dues precisions. En primer lloc, que, com podem observar, aquest document inclou alguns elements mínims en llatí, com l'inici «*Juro ego*», el sintagma «*et ista IIIlor evangelia*» que precedeix les signatures, el mot «*similiter*» dues vegades enmig de les signatures, el sintagma «*& suos filios*» després de la signatura de Girbert Ug i l'oració final «*omnes istius iuraverunt treguam et pacem*». La resta, però, incloses les nombroses signatures, és en català, de manera que podem considerar ben bé que aquest text és escrit en la nostra llengua.

L'altra precisió és referent a l'afirmació que aquest és el document més antic que es coneix escrit en català; és cert que fins ara no se n'ha trobat cap de més antic redactat pràcticament del tot en aquesta llengua, encara que el català ja apareix amb més o menys extensió en documents de caràcter feudal redactats en baix llatí català al llarg del segle XI. I del final d'aquest segle conservem el document dels Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet, datat entre 1080 i 1095, publicat també per Miret i Sans el 1908, procedent de l'antiga canònica d'Organyà, en el qual la part escrita en català és més gran que la llatina i més extensa que el document que estudiem.⁹

EDICIÓ

El text d'aquest document presenta alguns errors evidents, atribuïbles al fet que és una còpia, que hem intentat de resoldre. En l'edició hem tingut en compte les recomanacions de Joan Bastardas i Pere J. Quetglas en el sentit que «hom hauria de destriar clarament el que són originals del que són simples còpies que sovint contenen errors tan grollers com és ara

9. Vegeu Josep MORAN, *L'aparició del català a l'escriptura*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XIX (=Miscel·lània Joan Bastardas, 2) (Montserrat 1989), ps. 103-141, esp. les ps. 118-119 i 136-137.

lingua per ligna. D'un original se'n pot arribar a fer una edició paleogràfica que respecti fins els més mínims detalls; en canvi, quan es tracta de còpies, caldrà sanar-les de tots els errors interposats. I aquesta és una tasca que correspon a l'editor...»,¹⁰ de manera que hem inclòs les nostres esmenes i addicions entre claudàtors, indicant, però, en nota l'element substituït. Els desenvolupaments d'abreviatures s'indiquen en cursiva i s'utilitza el signe & per a la transcripció de les diferents notes tironianes que representen les conjuncions *et* o *e*. D'acord amb la normativa moderna, hem regularitzat la puntuació, la separació dels mots, l'ús de les majúscules i de les lletres *u*, *v* i *i*, *j*, i l'accentuació, però fem constar que en l'original apareixen accentuats els mots següents: *tenré*, *feta la á*, *frán*, *scrít*, *lige[r]-í*, *Tenrúi*, *Pepín*, *Púgcercós*,¹¹ com podem comprovar en la reproducció de l'original.

«Juro ego *Pere Ramon* comte, fil de *Valenca* comtessa, che, d'achesta hora enant, *treva & paz tenré & a mons òmens tener la mannaré*, axí co lo bispe *feta la à* escriure; & si negú mon ome de *Pallars* la au[rà] franta¹² ne la *fran*, a *Déu & al bisbe per destrénner e per redérce[r]*, aitoris l'en seré; & acsí com *damont* és escrit & hom líge[r]-i o pod, sí o *tenré & o atendré* a *Déu & al bispe senes engan, per Déu & ista IIIor evangelia*. Arnall *Ramon similiter*. Tedball *Ramon similiter*. *Pere Guillem similiter*. *Bernard Guillem*. R. *Bernard*. *Pere Rodger*. *Rodlan Rodger*. *Ramon Pere*. *Ecard de Mur*. *Guillem Arnall de Basturc*. *Bernard Bernard de Tenrui*. *Berenger Borrell*. *Ramon Brocard*. *Od de Mur*. G. *Jozfred*. *Utalard*. *Ramon Guinaman*. *Girbert Amad*. *Rodger de Montanna[na]*. *Pepín de Girveta*. *Dalmaz Isarn*. *Pere R. de Pucercós*. *Arnall Pere de Girveta*. R. *Mir de Clarmont*. *Arnall Rodger*. *Girber[t] Ug & suos filios*. *Berenger Ramon*

10. Joan BASTARDAS i Pere J. QUETGLAS, *Paleografia, lèxic i crítica textual*, «Rubrica», IV. *Las abreviaturas en la enseñanza medieval y la transmisión del saber* (Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, 1990), ps. 185-196; la citació és de la p. 196.

11. Haig d'agrair a Dom Cebrià Baraut que m'hagi facilitat una fotografia d'aquest document, i al prof. Joan Bastardas els seus suggeriments valuosos en la redacció d'aquest treball.

12. La lectura d'aquest passatge és dubtosa. La nostra interpretació, ultra la manca d'una síl·laba, pressuposa una sobreposició de les lletres *f* i *r*. Miret hi llegeix «la an ukanta(?)» i Baraut «la auranta».

de Mur. Berenger Ramon de Liminnana. Pere R. de Terraca. Oliver de Eroles. Martí Pere. Ramon Pere de [Cellers].¹³ Ug de Guàrdia. Bernard Amad. Ramon Adalbert. Pere Ferrer. Pere Gid. Mir Ramon de Claverol. Vidià de Galiner. Ramon Pere de Talarn. R. Ramon d'Orcall. Bernard Eriman. Bernard Ogger de Tenrui. Ber... Ramon. Pere Ramon de EriL. Bertran At. Arnall Guilabert. Omnes isti iuraverunt treguam & pacem.»

Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, *Liber Dotaliarum Ecclesiae Urgellensis*, vol. I, foli 199v., doc. 649.

ESTUDI LINGÜÍSTIC

Vocalisme

Isarn, amb *a* tònica, és un antropònim antic que avui es conserva com a cognom en la forma *Isern*, amb *e* oberta. Les causes d'aquesta evolució són obscures. Coromines hi descarta una solució fonètica i afirma que «bé podria ser que totes dues formes fossin igualment originàries»; fins i tot insinua la possibilitat que no sigui un nom germànic, com s'admet generalment, sinó cèltic, «i llavors totes dues variants sufixals estarien justificades».¹⁴ Però independentment de l'origen remot d'aquest nom com a nom comú, és evident que com a antropònim català és d'origen germànic, procedent d'*isarna* (gòtic *eisarn* 'ferro').¹⁵ En el *Repertori d'antropònims catalans-I* (en curs de publicació per l'Institut d'Estudis Catalans) es recullen cent set ocurrences d'aquest nom en els segles IX i X, de les quals només una apareix amb *e*, *Iserno*, de l'any 969, corresponent al comtat de Besalú. En el cas, improbable, de dualitat original, fóra estrany que precisament la forma minoritària amb *e* substituís l'altra, amb *a*, de manera

13. *Cellua* en l'original, que no correspon a cap topònim antic o modern conegut al Pallars Jussà ni a les comarques veïnes.

14. J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, 1 (Barcelona 1976), ps. 92-93.

15. Dieter KREMER, *Die germanischen Personennamen in Katalonien*, extret dels «Estudis Romànics», XIV-XV (1969-1972), p. 160.

que possiblement el pas d'*Isarn* a *Isern* obeeix a raons fonètiques no aclarides del tot. Coromines mateix suggereix que el pas del nom antic *Guitard* al cognom modern *Guiterd*, o *Guitert*, pot ésser de caràcter fonètic, i, com podem observar, en ambdós casos el canvi vocàlic es produeix davant *r* travada.

La *o* es manté tant en posició tònica: *damont*, *Clarfont*, com en posició àtona: *Montannana*. Segons Coromines, en català «sembla ser constant la substitució de E i O originàries per *i*, *u* davant els grups de tres consonants dentals... Anàlogament la *u* de *munt* nasqué en el plural tan freqüent *munts*, i en els noms de lloc on anava seguit de consonant (*Muntserrat*, *Muntcada*, *Muntseny*)». ¹⁶ Coromines diu també que «*mont* és la forma pròpia de Girona, i del seu bisbat i el d'Elna» però que «degué haver-hi altres focus comarcals de la variant amb *o*, avui esborrats, en part per l'avenç de la forma comuna, en part per la neutralització fonemàtica dels parlars orientals: així es nota a la Ribagorça, que pronuncien *Klaramon* (a Castissent, 1957)». ¹⁷ A més, és probable que la forma *mont* tingués una difusió més gran en català antic en l'àmbit pirinenc, puix que en tenim un exemple en un document de l'any 1133 referent a la Seu d'Urgell i Andorra: «*de ipso monasterio Sancti Saturnini ad amont.*» ¹⁸

Avui al Pallars Jussà la pronúncia en posició tònica és amb *u*: *damunt*, *Claramunt*, però com que a la veïna Ribagorça encara es manté *o* s'ha mantingut fins a temps recent la pronúncia amb *o*, cal suposar que les formes pallareses actuals són recents, i més tenint en compte que en posició àtona es manté la *o* en els topònims com *Montanyana*, *Montcortès*, *Montsor*.

Observem que el topònim *Clarfont* no presenta encara la *a* àtona epentètica de la forma moderna *Claramunt*, que facilita la pronúncia però que alhora trenca la concordança masculina del sintagma primitiu. Això

16. J. COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1971) (en endavant citarem *Lleures*), p. 252.

17. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (en endavant citarem DECC), v, s.v. *munt*, p. 835.

18. C. BARAUT, *op. cit.*, nota 5, «Urgellia», IX, doc. 1424, p. 235. Vegeu altres mostres a l'article *ad montem* del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, I (en endavant citarem GMLC).

només es pot explicar pel fet que els noms propis es desvinculen de llur significat primitiu com a nom comú.

Aquest document pertany a l'àrea del català occidental, on la pronúncia de la *e* tònica de *destrénner* (derivat de STRINGERE) i probablement també la de *redérncer* havien d'ésser tancades; per aquest motiu apliquem accent agut en la nostra transcripció.

El diftong AU apareix reduït a *o*, *Jozfred*, antropònim d'origen germànic compost de *gauta* més *frith*. Aquesta reducció és molt antiga en català en els noms d'origen llatí; també es produeix en els d'origen germànic, si bé en aquests la grafia *o* no es generalitza fins al segle XII, potser per influència occitana, perquè l'occità manté aquest diftong.

La forma antiga sincopada *aitoris* (ADIUTORIUM) és en relació amb *aidar* (ADIUTARE). Coromines només recull com a formes catalanes antigues *adjutori*, *ajutori* i *aujutori* «(amb vocalització popularitzant de la *-d-*implosiva...)», i afirma a més «que en gascó apareix la forma semipopular *aytòri...* i en parlars antics de Lleó *aidorio* o *aidorios*». ¹⁹ Però, de fet, la forma *aitori(s)* apareix també en català arcaic no solament en aquest document; sinó també repetidament en un altre de publicat per Miret i Sans, que aquest autor data entre 1075 i 1099: «Aitori *te'n serei* [...] *e del aitori no t'engannarei*.» ²⁰

En la forma antiga *senes* 'sense', de SINE + *s* adverbial, el manteniment de la *e* àtona, que era final en llatí, es deu al fet, segons Coromines, «que la *-s* adverbial ja, en part, s'hi degué afegir des del llatí vulgar de baixa època; i llavors, en combinacions com SINE-S TE, SINE-S TERRA, SINE-S POENA i semblants, la E, travada pel grup consonàntic ST, SP, etc. s'havia de conservar en romànic (*amonestar*, *monestir*, etc)». ²¹

19. DECC, I, s.v. *ajudar*, p. 118.; GMLC, s.v. *adiutor* i *adiutorium*.

20. Miret publicà aquest document en primer lloc a *Pro sermone plebeico*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» (en endavant BRABLB), VII (1913-14), ps. 105-106 (facsimil p. 105), i posteriorment també a *Antics documents de llengua catalana i reimpressió de les Homilies d'Organyà* (Barcelona 1915), p. 30, facsimil: lám. II b; al peu de la reproducció fa constar la data esmentada sense que en doni els motius. El document és reproduït de nou per Paul RUSSEL-GEBBETT, *Mediaeval Catalan Linguistic Texts* (Oxford 1965), doc. 12, p. 71.

21. DECC, VII, s.v. *sense*, p. 796.

Costa de creure que la forma *feta*, amb reducció de la *i* de *feita* (FACTA), fos ja vigent a l'àrea del bisbat d'Urgell. Hom diria que és un error del copista, encara que és estrany que s'equivoqués en la grafia d'un participi tan corrent. Com que tots els altres documents en català dels segles XI-XIII publicats per J. Miret i P. Pujol presenten sense excepció les formes *feit*, *feita*, les quals s'han conservat a la Ribagorça fins al nostre segle,²² creiem que aquesta forma *feta* ha de respondre a un error d'escriptura.

La forma d'infinitiu *líger* 'llegir' (LEGERE), regular fonèticament, és pròpia del període arcaic de la llengua. El tancament en *i* de la E tònica és produït per l'entorn palatal.

Consonantisme

En aquest document s'observa una doble solució en els derivats d'EPISCOPU: *bisbe* i *bispe*; ambdues formes són habituals en els documents urgellesos arcaics. Segons Coromines, la forma *bispe* procedeix de *bisbe*, «que és la forma que en produir-se la síncope de la *o* posttònica s'hagué de produir primer en romànic (simplificada després com a *bisbe* en el català central); en xocar en aquesta forma *bisbe* la *k*, recolzada en la *s*, amb la *b* següent, aquesta retornà a l'articulació *p* en la forma castellana *obispo* i en la variant cat. occid. antiga *bispe...*».²³

La -P- intervocàlica es manté sense sonorització en l'antropònim *Pepín*, d'origen franc, que fou el nom de diversos membres de la dinastia carolíngia però molt poc difós a Catalunya. Probablement aquesta -P- té el seu origen en algun so geminat.²⁴

22. F. de B. MOLL, *La flexió verbal en els dialectes catalans*, «Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura» (en endavant citarem «AORLL»), v (1932), núm. 63, on consta la forma *feyt* a Benavarri, segons l'enquesta de 1918. Per a la llengua antiga: Philip D. RASICO, *Consideracions fonològiques sobre el parlar de l'Alt Urgell a l'edat mitjana*, dins *Actes del Setè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (Montserrat 1986), ps. 441-465, esp. p. 448.

23. DECC, s.v. *bisbe*.

24. Marie-Thérèse MORLET, *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIe siècle*, I (París 1968): «BIB-: Cet élément appartient à la classe de noms enfantins formés par déboulement, élément assez rare qui n'est représenté que par quelques noms. BIBBO, BIPLINA, PIPINUS.» (p. 57)

Respecte de la caiguda de *-m* en *co* 'com' (ll. vg. QUOMO, ll. cl. QUOMODO), cal dir que aquesta també és una forma habitual en català arcaic, avui desapareguda. Coromines afirma que «*co* s'usava en combinació amb pronoms i altres elements proclítics» i també com a conseqüència de la simplificació, per evanescència de la nasal, especialment en els grups *nf* i *nv*, d'on va passar fins i tot a altres menes de mots.²⁵ En el nostre cas, davant article: «*co* lo bispe», la forma *co* s'ajusta bé a l'ús antic.

Hi ha distinció gràfica general entre *b* (*bisbe*, *bispe*, *Tedball*, *Bernard*, etc.) i *v* (*Valenca*, *treva*, *Oliver*, etc.), encara que l'única pronunciació a l'Alt Urgell i al Pallars devia ésser bilabial. Potser en posició interna *v* representava un so bilabial fricatiu [b].²⁶ Observem que el topònim *Girveta* avui és conegut amb les formes *Girbeta* o *Xiribeta*.

També es manté generalment la distinció gràfica entre *d* i *t*, àdhuc en posició final absoluta. En els mots d'origen llatí veiem que es representa amb *d* el resultat de *-T*-interna primitiva: *pod* (POTEST), *Amad* (AMATU), que en esdevenir final en català s'ensordirà posteriorment, mentre que amb *t* es representa la reducció del grup *-PT-*: *escrit* (SCRIPTU). En els mots d'origen germànic també se sol representar la distinció d'origen en posició final de síl·laba o de mot; amb *d*: *Jozfred*, *Bernard*, *Gid*; amb *t*: *Girbert*, *Adalbert*, *Guilbert*. En posició intervocàlica apareix estranyament una *t* intervocàlica en el nom *Utalard* com a resultat de l'element germànic *Odal-*; pot ésser una ultracorrecció. Quant al nom *At*, crec que pot ésser un resultat d'*Atto(ne)*, en cas recte, provinent del gòtic *atta* 'pare'.²⁷

Però observem que amb *-d* final apareix representat tant el so procedent de *t*, en *Amad*, *pod*, com el que, procedent d'altres consonants, acabarà vocalitzant-se: *Gid* > *Guïu*, *Tedball* > *Tubau*. En el primer cas es devia tractar d'un so sonor però oclusiu [d] i en el segon d'un so fricatiu sonor [ð], que en esdevenir final es va convertir posteriorment en *u*.²⁸

25. DECC, s.v., *com*.

26. Vegeu Josep MORAN, *Notes sobre la confluència de V i B en català*, «Caplletra», 6 (València 1989), ps. 107-116.

27. D. KREMER, *Op. cit.*, nota 15, p. 65.

28. Vegeu J. GULSOY, *El desenvolupament de la semivocal -w en català*, dins *Catalan Studies in Memory of Josephine de Boer* (Barcelona 1977), ps. 71-78, que reporta la bibliografia anterior sobre la qüestió.

Tornant al topònim *Girveta*, la forma *-eta*, sense sonoritzar, pot ésser, segons Coromines, «un mer derivat de Gerb, un diminutiu, segons sembla, com correspon a la importància exigua d'aquest poblat —concedim, però, que potser no fóra prudent de descartar del tot la possibilitat d'un sufix bascoide *-eta* o *-ita*, amb un altre valor». En aquest darrer supòsit, es tractaria d'una *-t-* sense sonoritzar per influència del substrat pirinenc.²⁹

La *-t-* conservada en *aitoris* ha de respondre al caràcter mig savi d'aquest mot, que ja hem comentat, propi del llenguatge jurídic o eclesíastic, com *ofertori*.

El manteniment del grup *d+i*od a *Vidià* també és degut al caràcter savi d'aquest mot.

Amb la grafia *nn* apareixen representats tant el resultat de ND: *mannaré* (MANDARE+AIO), que posteriorment es va reduir a *n* simple, com el de NG (DISTRINGERE), i de N+i: *Montannana* i *Liminnana* (modernament *Llimiana* per dissimilació),³⁰ que ja era [ŋ]. En posició final el resultat [ŋ] de NG és representat per *n* simple: *fran* (FRANGIT).

Més difícil és de deduir el caràcter palatal o no del resultat de NN, representat amb *n* simple en posició final en el mot *engan* (INGANNARE) i també en els antropònims d'origen germànic *Guinaman* i *Eriman*, que contenen l'element *-manno* (cf. *Alemaný* < *Alemanno*); en català la solució més comuna de NN és *ŋ*, però no és desconeixuda tampoc la reducció a *n*, particularment en l'àrea pirinenca.³¹

El manteniment de la *-n* final com a resultat de la reducció del grup ND és regular en català, tal com apareix en els antropònims d'origen germànic *Ramon* (*Ragimundo*) i *Rodlan* (*Hrodland*). Més difícil és d'explicar el manteniment de la *-n* final de *Pepin*, també d'origen germànic, que prové d'una *n* simple (documentat en la forma llatina PIPINUS), però com que és un nom rar en català, probablement fou introduït de la Gàl·lia respectant la pronúncia habitual d'aquella àrea.

La grafia *c* en aquest període encara representava en qualsevol posició

29. J. COROMINES, *Estudis de toponímia catalana*, I (en endavant citarem ETC) (Barcelona 1965), ps. 198-199 i 128-129.

30. Paul AEBISCHER, *Études de toponymie catalane* (Barcelona 1928), p. 101.

31. J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, II (Barcelona 1976), ps. 46-47.

el so [š], provinent del grup cons. + Ty o de Cy, com en el cas de *Valenca* (VALENTIA), *Basturc*, avui *Basturs*, que segons Coromines és un topònim d'origen pre-romà,³² i *Terraca* (TERRACEA), avui *Terrassa*. Més tard, devers el segle XIII, s'estengué la grafia ç, d'origen castellà,³³ per a representar aquest so en qualsevol posició que no fos davant *e* o *i*, a fi d'evitar la confusió amb la representació del so [k].

La grafia *z* en posició final representa el so africacat [d̪] provinent de C^c i Ty en els mots *paz* (PACE) i *Dalmaz* (DALMATIU), que en aquesta posició aviat es transformaria en *ç*: *pau*, *Dalmau*.³⁴ En el mot *Jozfred* (*Gauta-fred*) és possible que la *z* també representés aquest so [d̪], que posteriorment desaparegué: *Jofre*.

En els infinitius *lîge[r]* i *redérce[r]* l'omissió de la *r* final pot ésser un reflex de la pronúncia real,³⁵ però no manca aquesta *r* en altres infinitius: *tener*, *destrénner*, ni en els noms propis siguin o no monosil·làbics: *Rodger*, *Berenger*, *Mur*, *Mir*, *Ferrer*, *Galiner*, *Ogger*. Tampoc no s'omet en els grups finals *-rs*, *-rç*: *Pallars*, *Basturc*, malgrat que les pronúncies tradicionals són respectivament *Pallàs* i *Bastús*, formes que es troben també en els escrits antics i en cognoms.

Com que aquest document pertany plenament a l'àrea del català oriental, no hi ha cap dubte que les solucions de L-, -LL- i L+iod són sempre [l]. Aquest so es representa amb *l* simple en posició inicial, com és habitual en la llengua antiga: *lîger* (LEGERE) 'llegir'; en posició interna apareix en el document la grafia *ll*: *Pallars*, *Guillem*, mentre que en posició final hi ha alternança de *l*: *fil* (FILIU) 'fill', *Eril* 'Erill'; i *ll*: *Borrell*.

Però la grafia *ll* d'*Arnall* (*Arno-ald*) i *Tedball* (*Theodo-bald*), provinent del grup -LD, com és ben sabut, no representa [l]. Segons Gulsoy: «no dubtem que en aquestes formes escrites amb *-all*, *Arnall*, *Artall*, *Guerall*, la pronúncia real fou *Arnaul*, *Artaul*, *Gueraul*. La forma en *-au*

32. COROMINES, ETC, 1, p. 222.

33. R. MENÉNDEZ PIDAL, *Orígenes del español* (10a. ed.) (Madrid 1986), ps. 63-67.

34. Vegeu J. GULSOY, *Op. cit.*, nota 28; i J. MORAN, *Les homilies de Tortosa* (Montserrat 1990), ps. 183-184.

35. Apareixen diverses formes amb caiguda de *-r* final en un document ribagorçà del segle XIII (Ignasi PUIG i FERRETÉ i J. MORAN, *La vall de Senyiu i els comtats de Pallars i Ribagorça*, BRABLB, XXXIX [1983-84], ps. 119-144, esp. la p. 137).

(amb reducció d' *-aul*) sembla cristallitzar-se devers mitjan segle XIII. Trobem *Guerau* en un document de 1244.»³⁶ Això mateix s'esdevé en el topònim *Orcall*, avui *Orcau*, de possible origen pre-romà, segons Coromines.³⁷ En un document original dels anys 1257-1269 apareix la forma *Orcad*,³⁸ que és, sens dubte, una ultracorrecció: la pronúncia ja devia ésser *Orcau*, que l'escrivà devia considerar encara vulgar, i interpretà la *-u* com a provinent de *D*, que en esdevenir final també es converteix en *-u*, com hem vist anteriorment.

Podem dubtar si la *l* del topònim *Galiner* (GALLINARIU) representa [j] o [l], perquè la *-LL-* davant vocal llarga llatina es reduí a *l* en l'àrea catalana i en la Gallo-romània, d'on *BALLENA* > *balena*. En el cas de *GALLINA*, en principi la pronúncia catalana devia ésser *galina*, com encara es diu a Mallorca, si bé posteriorment es generalitzà la forma *gallina* per analogia de *gall*.³⁹ En qualsevol cas, la pronúncia actual d'aquest topònim és *galliné*.⁴⁰

El zo [ž] es troba representat per *l* a *Jozfred* (*Gauta-fred*); observem que en aquest mot la [g] inicial s'ha palatalitzat davant *o*, ço que és una solució no pas catalana ni occitana, sinó pròpia del francès. El mateix so [ž] és representat per *G* davant *i* a *Girbert* [*Geri-ber*], amb palatalització regular de *G* davant vocal palatal. Per contra, la grafia *Guilabert* (*Gilabert*) sembla indicar el manteniment de la [g], malgrat que es troba vocal palatal; la pronúncia actual d'aquest mot, mantingut com a cognom, és *Gelabert* o *Gilabert*. En el cas de *Berenger* (*Beren-gari*) la grafia *-ge-* podria indicar un so palatal, si bé en aquest mot es manté encara ara en català la pronúncia velar: *Berenguer*.

36. J. GULSOY, *El desenvolupament de la «l» final de síl·laba*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXI (*Miscellania Joan Bastardas*, 4) (Montserrat 1990), ps. 203-227; la citació és de la p. 206.

37. COROMINES, *ETC*, I, p. 222. L'any 1095 apareix documentat sota la forma *Orcallo*, vegeu Ignasi PUIG I FERRETÉ, *El cartoral de Santa Maria de Lavaix: el monestir durant els segles XI-XIII* (La Seu d'Urgell 1984), doc. 40, p. 90.

38. P. PUJOL, *Op. cit.*, nota 3, doc XVIII, p. 27.

39. COROMINES, *Lleures*, ps. 260-261; *DECC*, s.v. *gall*.

40. Jordi MIR, *Els noms de lloc del terme de Tremp i el seu agregat Claret* (Tremp 1983), registra el topònim actual *el Puig de Galliner* pron. *lo pútx de galliné*, al cim del qual hi ha les restes del castell de Galliner (p. 85).

En els noms *Rodger* (*Rode-gari*) i *Ogger* (*Aude-gari*), les grafies respectives *dg* i *gg* semblen representar una pronúncia palatal africada [ʒ̥] com a solució del grup *-d'g-*.

El so [g] derivat de *W-* germànica és representat pel dígraf *gu-* a *Guillem* (*Willi-helm*) i *Guinaman* (*Wina-mann*). Però aquest mateix so deu ser representat només per *g* a *Gid*, que si no estem errats prové de *Wido* (cat. act. *Guiu*).

La grafia *Ug* (**Hugu*), ultra la caiguda de la *b* inicial en deixar de pronunciar-se com a so aspirat, presenta *g* en posició final, que potser encara representa el so velar sonor [g] anterior a l'ensordiment que presenta la pronúncia actual.

Quant a la forma *acsí*, segons Coromines apareix «ja en un document parlarès de 1095, on podria ésser mera variant gràfica de la convencional *x* que després s'imposà per representar el *ʃ*: "per ço que acsí li o faça".»⁴¹

La fricativa sorda ʃ̥ és representada per *g* en posició final en el component *Pug* 'puig' (PODIU) del topònim *Pugercós*, malgrat que la pronúncia és encara *pui* en bona part de l'àrea pirinenca com a resultat de la solució dialectal *DY > j*.⁴²

En el nom *Bernard* (*Berin-bard*) encara es manté la *r* del grup *-rd*, després reduït a *-t* per dissimilació: *Bernat*. Però el grup *-lm* ja apareix reduït a *-m* en el nom *Guillem* (*Willi-helm*).

El grup secundari *N'R* es manté inalterat, sense incorporació de *d* epentètica, en *tenré*, 1a. p. del futur de *tenir* (TENERE), i en el topònim *Tenrui*, potser d'origen pre-romà segons Coromines,⁴³ forma aquesta que encara és coneguda per les persones més grans de la contrada, malgrat que la grafia i la pronúncia més general és *Tendrui*.⁴⁴ Però es manté la *D*

41. DECC, VII, s.v. *si*, p. 913.

42. Segons J. MIR, *Op. cit.*, nota 40, s'anomena actualment *Puigercós Vell*, pron. *putxarcós bèll*, el lloc on era situat aquest antic poble (p. 88); observem la pronúncia africada també en la nota 40. Però J. Mir en recull altres mostres amb solucions diferents: reducció en *Puig-rodó*, pron. *purredó* (p. 23), *Puig-roig*, pron. *purroi* (p. 131) (amb solució *By > j* en *RUBEO > roi*); i iodització en *Pujalt*, pron. *puiàl* (p. 28).

43. COROMINES, *ETC*, p. 49.

44. J. MIR, *Op. cit.*, nota 40, per al topònim *camí de Tendrui* registra les dues pronúncies *lo camí de tendrúi* o bé *tenrúi* (p. 65).

etimològica en *atendré*, 1a. p. de futur d'*atendre* (ATTENDERE). La inclusió de la *d* epentètica sembla que és bastant recent al Pallars Jussà. Al Pallars Sobirà la pronúncia genuïna és sense *d*, fins i tot en el cas que sigui etimològica, com en *tonre* (TONDERE).⁴⁵

Morfosintaxi

La forma d'infinitiu *liger*, com ja hem dit, és la solució fonètica regular del llatí LEGĒRE, mentre que la moderna *llegir* és una creació analògica sobre el model de la 3a. conjugació catalana.

L'infinitiu *redérzer* és una variant del verb català arcaic *redèrger* 'redreçar, esmenar un delictes', el qual, segons Coromines, és «equivalent de l'occità antic *redérzer* 'redreçar', 'reparar', derivat de *dérzer* 'aixecar' i *érxer*, *id.*, que provenen dels ll. DERIGERE, ERIGERE, *id.*, contrets, ja en llatí vulgar, com *dergere*, *ergere* (partint del present *erigo ergo*, mot comú amb el cast. *erguir*). Coromines assenyala també que «hi ha variant *rederdre* < *redzre*; i, algun cop, dissimilació de *redeiger* en *redèger*».⁴⁶

Respecte d'aquesta informació, afegirem en primer lloc que les solucions del tipus *redérzer* també apareixen a Catalunya, no solament en aquest document que estudiem, sinó també en altres de caràcter feudal escrits en llatí catalanitzat, per exemple en el *Liber Feudorum Maior*, doc. 585, a. 1050-1068: «... *ipsa malefacta rederzer* li farà...»; doc. 721, a. 1074-1102: «...infra XL dies que tu mihi mandaries... que... ego te emennàs et o *redersés* ipsa forfeitura...»;⁴⁷ i també en un altre procedent de Ponts de l'any 1046: «si foras faitura li fa Petro Uilaberto ad Petro Mir e *redderzer* no li o vol infra quadraginta dies.»⁴⁸ Així doncs, aquest tipus d'infinitiu també és propi del català arcaic, al costat de les altres variants.

45. J. COROMINES, *Op. cit.*, nota 31, p. 49.

46. DECC, s.v. *redèrger*. Vegeu també Eulàlia RODON BINUÉ, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Cataluña* (Barcelona 1957), s.v. *dreçare*, *dreçava* (ps. 91-92), *redirigere* (p. 221) i *redrecare* (p. 222).

47. Aquests exemples són extrets de l'article *redrecare* d'E. RODON, *Op. cit.*, nota anterior.

48. L. RUBIO, *Op. cit.*, nota 5, doc. 45-x, p. 64.

Però resta explicar el pas des del llatí vulgar (*re*)*dégere* al romànic *redèrcer* pel que fa a l'evolució de *-ge-* a *-ce-*, perquè no és aquest cap canvi fonètic regular ni en català ni en occità, de manera que cal suposar que hi ha hagut una influència analògica, que podria ésser del verb *dreçar*, provinent de DIRECTIARE i del seu derivat *redreçar* que en època arcaica eren pràcticament sinònims de *redèrcer*. Tots aquests verbs eren paral·lels no solament quant al sentit, sinó també quant a l'origen, perquè *DIRECTIARE no és res més que un derivat tardà de DIRECTUS, participi perfet de DIRIGERE. Per aquest motiu llur participi comú romànic era (*re*)*dret*.⁴⁹

Pel que fa a la sintaxi de l'oració simple, podem assenyalar diversos fenòmens. En l'expressió «feta la à escriure», la col·locació del participi del pretèrit abans del pronom personal i del verb auxiliar i lluny de l'infinitiu regit no és habitual. Tampoc no ho és gaire l'ordre de l'expressió «hom líger-i o pod» en què l'infinitiu subordinat precedeix el verb principal de l'oració, de manera que els pronoms febles *i* (hi) i *o* (ho) apareixen contigus. Potser la raó està en un afany de cercar una major expressivitat. Com en català medieval i com és encara normatiu, el participi de l'auxiliar *fer* concorda amb el complement de l'infinitiu.

Observem també el fet que l'atribut precedeixi del verb copulatiu en l'oració «aitoris l'en seré». Es tracta d'una fórmula habitual en els documents feudals, sovint en la forma mig llatina «jo fideles vos... seré», que ja apareix, per exemple, en una acta de jurament de fidelitat escrita en una barreja de llatí i català entre els anys 1028 i 1047, provinent també del comtat de Pallars Jussà: «De ipsos chastellos de Aringo [Areny] et de Oriti [Orrit], go [jo] fideles vos ende seré»,⁵⁰ on, a més, es veu clarament la funció del pronom adverbial *ende* 'en'.

Però si analitzem tota aquesta oració del nostre document: «a Déu & al bisbe, per destrénner e per redèrcer, aitoris l'en seré», podem observar que aquesta fórmula no hi ha estat ben aplicada. L'anteposició del complement indirecte obliga a representar-lo al costat del verb per un pronom feble. Com que aquest complement és en plural («a Déu & al bisbe»), el pronom hauria d'ésser en tercera persona del plural: *lu(r)s* (antic)/*los*; i si

49. DECC, s.v. *dret*. Vegeu també GMLC, s.v. *dreçar*.

50. *Liber Feudorum Maior*, ed. F. Miquel Rosell, I (Barcelona 1945), doc. 141.

consideràvem la referència a Déu purament simbòlica, sense transcendència gramatical, i limitàvem el complement directe al sintagma «el bisbe», aleshores el complement indirecte hauria d'ésser *li*, que combinat amb *en* ha donat tostemps *li'n*. Però en lloc de les combinacions *lus/los en*, *li'n*⁵¹ ens trobem amb la combinació *l'en*, com si el complement representat fos directe. A més, no és gens justificada aquí la presència del pronom *en*, puix que no hi substitueix cap complement preposicional.

Com en el cas de *fideles*, la *-s* d'*aitoris* vol representar el nominatiu singular, que en català arcaic apareix encara sovint en funció d'atribut.⁵² Però en el mot *aitoris* aquesta *-s* és analògica dels mots que presenten *-s* originària en nominatiu, com *fideles* (FIDELIS) mateix, ja que no era present en el nominatiu clàssic ADIUTORIUM. Observem també que *aitoris* 'ajuda' és emprat aquí en el sentit d'«el qui ajuda» (ADJUTOR). És possible que *aitoris* hagués adquirit un caràcter personal (=jo li seré ajuda), però en les escriptures de l'època se sol distingir entre els significats d'ambdós mots.⁵³

Totes aquestes irregularitats, unides al caràcter paratàctic del document, són les que devien induir Par a afirmar que la redacció és formulària i l'estil ben dolent.

Respecte de la sintaxi oracional, ja hem avançat que és eminentment paratàctica, d'acord amb el caràcter de la llengua parlada i escrita del període arcaic del català. Com podem comprovar, aquest text és format per una sèrie de períodes units per la conjunció copulativa *e*. Com és habitual també en la llengua antiga, la conjunció *ne* (ni) pot prendre el valor de la *o* disjuntiva: «si negú non ome de Pallars la aurà franta *ne* la fran.»⁵⁴

51. Ambdues formes són ben conegudes en la llengua antiga: vegeu RUSSELL-GEBBETT, *Op. cit.*, nota 20, ps. 42-43; i Ch. S. MANEIKIS KNIAZZEH i E.J. NEUGAARD, *Vides de sants rosselloneses*, I (Barcelona 1977), ps. 21 i 24.

52. J. BASTARDAS, *Els singulars en -s en el català preliterari. El cas atribut*, dins *Symbolae Ludovico Mitxelena oblata* (Vitòria-Gasteiz 1985), ps. 657-665.

53. GMLC, *s.v. adiutore, adiutor i adiutorium*.

54. Vegeu Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Els orígens de la frase catalana*, dins *La llengua catalana abir i avui* (Barcelona 1973), ps. 11-28; S. MARINER i BIGORRA, *Paradigma de les conjuncions adversatives en català medieval*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», IV (Montserrat 1982), ps. 51-65; J. MORAN, *Op. cit.*, nota 34, ps. 226-228.

Onomàstica

Els nombrosos antropònims que apareixen en aquest document són ben representatius del caràcter de l'onomàstica pallaresa i catalana d'aquell temps.

D'origen bíblic només hi ha *Pere*, conegut tostemps en l'onomàstica personal catalana i que assolirà a partir de la baixa edat mitjana una freqüència màxima entre els prenom.

Els d'origen llatí o de formació romànica són: *Amad, Borrell, Dalmaç, Ferrer, Martí, Oliver, Valença i Vidià*.

Tots els altres són d'origen germànic, dels quals només tres: *At, Mir, Isarn*, poden pertànyer al vell estrat gòtic. La resta són d'origen franc i d'introducció més recent: *Adalbert, Arnall, Berenger, Bernard, Bertran, Brocard, Ecard, Eriman, Gid, Girbert, Guilbert, Guillem, Guinaman, Jozfred, Od, Ogger, Pepín, Ramon, Rodger, Rodlan, Tedball, Ug, Utalard*.⁵⁵

Però potser més que no pas l'origen lingüístic d'aquests noms ens interessa de considerar el motiu de llur introducció a casa nostra. A diferència dels noms d'origen gòtic, els quals presumiblement hi foren introduïts o creats directament pels pobladors gots, els d'origen franc, sense excloure alguna aportació directa personal sobretot a Pallars i Ribagorça, més aviat provenen d'una difusió de caràcter cultural procedent de la Gàl·lia, ja sigui com a imitació dels noms més representatius de la dinastia carolíngia o de les principals cases comtals, com és el cas de *Pepín* o *Guillem* per exemple, ja siguin presos dels noms dels personatges que apareixen en els diversos cicles de llegendes èpiques franceses, difosos per trobadors i joglars.⁵⁶ Preci-

55. Vegeu Paul AEBISCHER, *Essai sur l'ononastique catalane du IXe au XIIe siècle*, «AORLL», 1 (1928), ps. 43-118; Joseph M. PIEL, *Antroponimia germànica*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, 1 (Madrid 1960), ps. 421-444; i D. KREMER, *Op. cit.*, nota 15.

56. P. AEBISCHER, *Un cas du couple Roland-Olivier dans une chartre de San Cugat del Vallès*, «BRABLB», XXV (1953), ps. 165-170; Miquel COLL i ALENTORN, *La introducció de les llegendes èpiques franceses a Catalunya*, dins *Coloquios de Roncesvalles*. Agosto 1955 (Pamplona 1956), ps. 133-149.

sament uns quants noms personals d'aquest document apareixen representats en el repertori de noms catalans que, segons Coll i Alentorn, tenen aquesta procedència llegendària: *Arnau*, *Bernat*, *Bertran*, *Guillem*, *Oliver*, *Rotlà* i *Vidià*.

Respecte d'aquests noms cal assenyalar dues qüestions. En primer lloc que no són pas tots de procedència germànica. *Olivier* és una creació francesa a partir de l'antic antropònim *Oliba*, per confusió entre *Oliba*, *olive* i *olivier* 'olivera'. Quant al nom *Oliba*, si bé s'adaptà a la conjugació gòtica masculina en *-a*, no sembla d'origen germànic.⁵⁷ I *Vidià* és el nom, d'origen llatí, d'un sant que es venera a Martres-Tolosana i que la llegenda relacionà amb el personatge anomenat Vivien del cicle de Guillem.⁵⁸

En segon lloc, quant a la presència d'aquests noms a Pallars i Ribagorça, Coll i Alentorn ha assenyalat també que hi apareixen molt aviat noms com *Bernat* i *Guillem*, i es demana: «¿No hauria estat aquesta família comtal [de Pallars i Ribagorça], tan relacionada amb Tolosa, el conducte (o un dels conductes principals) pels quals haurien iniciat llur penetració a Catalunya les llegendes del cicle de Guillem? També al Pallars i a Ribagorça son primerenques les aparicions de noms procedents del cicle del Rei».⁵⁹ De fet, la dinastia dels primers comtes d'aquests territoris procedia de Tolosa i era d'origen franc. Per aquest motiu l'onomàstica d'origen franc hi apareix molt aviat, i no s'exclou que hi hagués una aportació important de repobladors francs en aquesta zona pirinenca.

Durant el segle XI començà a generalitzar-se l'ús d'un sistema compost de denominació personal, que en consolidar-se posteriorment, donarà origen al sistema modern, basat en un prenom personal més un o dos cognoms de caràcter familiar. Aquest fenomen, que fou estudiat a casa nostra

57. P. AEBISCHER, *L'équation Oliba=Olivarius et la fin de la déclinaison gothique en -a, -anem et -o, -onem en Septimanie*, «Cultura Neolatina», any XI (Mòdena 1951), ps. 197-211.

58. Vegeu l'article *Vidiano* de Marie-Odile GARRIGUES a «Bibliotheca Sanctorum», XII (Roma 1969), col. 1078-1079.

59. M. COLL I ALENTORN, *Op. cit.*, nota 56, p. 138.

per Paul Aebischer⁶⁰ i que compta amb un estudi específic pel que fa al Pallars⁶¹ és ben representat en el nostre document.

Només hi figuren dos noms simples: *Utalard*, que no devia ésser gaire freqüent, i *Valenca (Valença)*, fent constar el títol de comtessa. Tinguem en compte, però, que els noms femenins solien ésser encara simples. El sistema més freqüent de denominació masculina és format per un prenom més un altre nom de caràcter personal, que generalment deu correspondre encara al prenom del pare. Això és palès en el cas del comte *Pere Ramon I*, que era fill de *Ramon V*, i d'*Arnau Ramon*, que sens dubte era germà de *Pere Ramon*, associat al govern del comtat, que morí el 1111 essent comte de Pallars Jussà. Hom diria que *Tedball Ramon* també era germà dels anteriors, però el seu nom no figura a les genealogies d'aquesta família, en les quals, però, consta un altre germà, Bernat Ramon, que no figura en aquest document.

La denominació d'origen personal, simple o composta, sovint és completada per un determinatiu de caràcter toponímic, com és el cas, per exemple, d'*Ecard de Mur* o de *Bernard Bernard de Tenrui*. Es tracta de barons feudataris del comte que incorporen el nom de llur domini a l'onomàstica familiar. Aquest procediment s'inicià en aquest període i fou adoptat per formar el cognom de les famílies nobiliàries.

Aquests noms ens ofereixen un interessant repertori de formes antigues de topònims, dels quals donem referències modernes de localització extremes de la *Gran geografia comarcal de Catalunya. Vol 12. El Pallars, la Ribagorça, la Llitera* (Barcelona 1984) (=GGCC). Si no diem el contrari, pertanyen a l'actual comarca de Pallars Jussà. En tots ells hi ha restes més o menys ben conservades de castells, torres o esglésies medievals.

Basturc (Basturç), avui Basturs. Poble de l'antic municipi d'Orcau, avui agregat al d'Isona (GGCC, p. 184).

[*Cellers*]. Poble de l'actual terme dit de Castell de Mur (GGCC, p. 56).

60. P. AEBISCHER, *Op. cit.*, nota 55.

61. Per a l'evolució d'aquests noms al Pallars, vegeu el capítol tercer, *L'antropònimia de la noblesa pallaresa* de L. MARTÍNEZ, *Op. cit.*, nota 7.

Clarmont, avui Claramunt. Lloc de l'antic terme de Fígols de la Conca, avui agregat al de Tremp (GGCC, p. 166).

Claverol. Poble del municipi del Pont de Claverol (GGCC, p. 218).

Eril, avui Erillcastell. Lloc de l'antic terme de Malpàs, avui agregat al del Pont de Suert, en l'actual comarca de l'Alta Ribagorça (GGCC, ps. 288-289).

Eroles. Lloc de l'antic terme de Fígols de la Conca, avui agregat al de Tremp (GGCC, ps. 165-166).

Galiner, avui Galliner. Lloc de l'antic municipi d'Orcau, avui agregat al d'Isona (GGCC, p. 61).

Girveta, avui Girbeta o Xiriveta. Poble del municipi de Viacamp, a la Baixa Ribagorça (GGCC, p. 394).

Guàrdia, avui Guàrdia de Noguera. Poble del municipi dit Castell de Mur (GGCC, ps. 197-198).

Liminnana, avui Llimiana. Actual vila i municipi (GGCC, ps. 194-197).

Montanna[na], avui Montanyana. Poble del municipi del Pont de Montanyana, a l'Alta Ribagorça (GGCC, ps. 360-361).

Mur, lloc de l'actual municipi de Castell de Mur (GGCC, ps. 199-201).

Orcall, avui Orcau. Poble agregat actualment al municipi d'Isona (GGCC, ps. 182-184).

Pugcercós, avui Puigcercós. Poble de l'antic municipi de Palau de Noguera, avui agregat al de Tremp (GGCC, p. 162).

Talarn. Actual vila i municipi (GGCC, ps. 169-173).

Tenrui, avui Tendrui. Lloc de l'antic terme de Gurp de la Conca, avui agregat al de Tremp (GGCC, p. 168).

Terraca, avui Terrassa. Lloc de l'antic municipi de Sant Serni, avui agregat al de Gavet de la Conca (GGCC, p. 199).